

DZIENNIK URZĘDOWY

WOJEWÓDZTWA ŚWIĘTOKRZYSKIEGO

Kielce, dnia 7 lutego 2017 r.

Poz. 610

UCHWAŁA NR I/6/2017 RADY GMINY BRODY

z dnia 31 stycznia 2017 r.

w sprawie przyjęcia Gminnego Programu Opieki Nad Zabytkami 2017-2020

Na podstawie art.18 ust.2 pkt.15 ustawy z dnia 8 marca 1990 roku o samorządzie gminnym (tekst jednolity Dz. U. z 2016.446 z późn. zmianami), art. 87 ust.3 i 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (tekst jednolity Dz. U. z 2014 roku, poz.1446, z późn. zmianami) po uzyskaniu pozytywnej opinii Świętokrzyskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Rada Gminy w Brodach uchwala;

§ 1. Przyjmuje się Gminny Program Opieki Nad Zabytkami na lata 2017- 2020, stanowiący załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2. Wytypowane obiekty objęte są Gminną Ewidencją Budynków

§ 3. Wykonanie uchwały powierza się Wójtowi Gminy Brody

§ 4. Uchwała wchodzi w życie po upływie 14 dni od dnia ogłoszenia w Dzienniku Urzędowym Województwa Świętokrzyskiego.

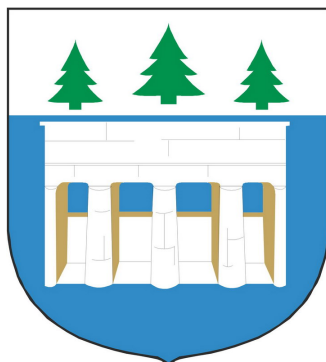
Przewodniczący Rady Gminy
Brody

Stanisław Wrona

Załącznik do Uchwały Nr I/6/2017

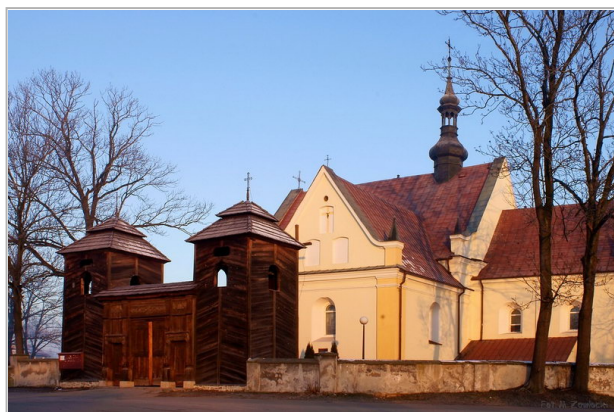
Rady Gminy Brody

z dnia 31 stycznia 2017 r.

GMINA BRODY

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2017-2020

**Opracował:
Ernest Kumek
Michał Karwacki**

Brody 2016r.

1	WSTĘP	4
2	Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami	5
3	Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce	6
4	Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	13
4.1.	Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami	13
4.1.1	Narodowa Strategia Rozwoju Kultury w latach 2004-2020	13
4.1.2	Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2014-2017	14
4.2.	Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu.	15
5	Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	18
5.1.	Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy (analiza dokumentów programowych gminy)	18
5.2.	Charakterystyka zasobów oraz analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy	20
5.3.	Zabytki objęte prawnymi formami ochrony	22
5.3.1	Zabytki nieruchome	22
5.3.2	Zabytki archeologiczne	23
5.4.	Zabytki w gminnej ewidencji zabytków	24
5.5.	Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy	26
6.	Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy. Analiza szans i zagrożeń	28
7.	Założenia programowe	29
8.	Instrumentarium realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami	33
9.	Zasady oceny realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami	33
10.	Źródła finansowania gminnego programu opieki nad zabytkami	34
11.	Bibliografia	36

1. WSTĘP

Gmina Brody posiada zasoby dziedzictwa kulturowego oraz środowiska naturalnego, które mogą w znacznej mierze przyczynić się do rozwoju turystyki na terenie naszej gminy. „Dziedzictwo kulturowe stanowi dziś z jednej strony przedmiot ochrony, z drugiej zaś potencjał, który winien zostać wykorzystany dla przyszłego rozwoju”.

Niniejszy dokument stanowi kontynuację dotychczasowych działań na rzecz ochrony i opieki nad zabytkami na terenie Gminy Brody i stanowi aktualizację poprzedniego Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brody na lata 2012-2015.

Na szczególną uwagę na terenie gminy zasługują zabytki sakralne z niepowtarzalną w skali Krajowej a także Europejskiej drewnianą dzwonnica z 1779r., liczne przydrożne kapliczki a także zabytki techniki na czele ze znajdującym się w herbie gminy zabytkowym przelewem wodnym z 1840r., który przypomina o koncepcji uszlusowania rzeki Kamiennej wysuniętej przez ks. Stanisława Staszica. Dziedzictwo kulturowe to ważny czynnik życia i działalności człowieka. Zabytki są nie tylko materialnym śladem przeszłości, lecz także cennym elementem kultury, przyczyniającym się do kształtowania przyjaznego otoczenia człowieka. Bogactwo i różnorodność dziedzictwa kultury może w istotny sposób przyczynić się do rozwoju społeczno-gospodarczego gminy, a tym samym do poprawy jakości życia jej mieszkańców.

Celem opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami jest poprawa stanu zachowania środowiska kulturowego oraz uświadamianie potrzeb i zasad ochrony tegoż środowiska wśród społeczeństwa gminy. Opieka zabytków na terenie gminy będzie realizowana poprzez niżej wymienione zadania:

- a) inicjowanie i wspieranie działań edukacyjnych, informacyjnych, turystycznych i innych mających na celu propagowanie znajomości zabytków i opieki nad zabytkami,
- b) eksponowanie zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego,
- c) rozpoznawanie potrzeb dotyczących podejmowania działań zmierzających do zahamowania procesów degradacji zabytków i doprowadzania do poprawy stanu ich zachowania,
- d) wspieranie działań zmierzających do pozyskania środków finansowych na opiekę nad zabytkami,
- e) podejmowanie współpracy z właścicielami obiektów zabytkowych,
- f) uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków przy sporządzaniu i zmianie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego oraz studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy.

2. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami

Podstawą prawną sporządzenia niniejszego opracowania jest art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (tekst jednolity Dz. U. 2014.1446 ze zm.).

Program opieki nad zabytkami na terenie Gminy Brody zgodnie z art. 87 ust. 2 w/w ustawy ma na celu, w szczególności:

- a) Włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju.
- b) Uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej.
- c) Zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania.
- d) Wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego.
- e) Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami.
- f) Określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków.
- g) Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej jest podstawowym aktem prawnym w Polsce, według którego zabytki zostały objęte ochroną zadeklarowaną jako konstytucyjny obowiązek państwa i

każdego obywatela (art. 5, art. 6 ust. 1 i art. 86 Konstytucji RP).

Kolejnym aktem prawnym jest ustawa o samorządzie gminnym z dnia 8 marca 1990 r. (tekst jednolity Dz.U.2016.446) według której wykonywanie zadań w zakresie kultury i ochrony zabytków jest ustawowym obowiązkiem samorządów. Zgodnie z art. 7 ust.1 pkt 9 ustawy cyt.: „Zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy kultury, w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami”.

Głównym aktem prawnym regulującym zasady ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce jest ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (tekst jednolity Dz. U. 2014.1446 ze zm.). Obowiązująca ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wprowadziła pojęcia ochrony i opieki nad zabytkami:

Zabytkiem jest nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową (art.3 pkt 1).

Za zabytek nieruchomy uznaje się w szczególności: krajobrazy kulturowe, układy urbanistyczne, ruralistyczne i zespoły budowlane, dzieła architektury i budownictwa, dzieła budownictwa obronnego, obiekty techniki, cmentarze, parki, ogrody i inne formy zaprojektowanej zieleni, miejsca upamiętniające wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości bądź instytucji (art.3 ust. 2 i art. 6 ust. 1 pkt 1).

Za zabytek ruchomy uznaje się w szczególności: dzieła sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej, kolekcje stanowiące zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje, numizmaty oraz pamiątki historyczne, a zwłaszcza militariami sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami, wytwory techniki a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych oraz nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego, materiały biblioteczne, instrumenty muzyczne, wytwory sztuki ludowej i rękodzieła oraz inne obiekty etnograficzne oraz przedmioty upamiętniające wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji (art.3 ust. 3 i art.6 ust. 1 pkt 2).

Za zabytki archeologiczne uznaje się: zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem. W

szczegółności: pozostałości terenowe pradziejowego i historycznego osadnictwa, cmentarzyska, kurhany, relikty działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej (art.3 ust. 4 i art. 6 pkt 3).

Za instytucję kultury wyspecjalizowaną w opiece nad zabytkami uznaje się: instytucję kultury w rozumieniu przepisów o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej, której celem statutowym jest sprawowanie opieki nad zabytkami, (art.3 ust. 5).

Prace konserwatorskie to: działania mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku, zahamowanie procesów jego destrukcji oraz dokumentowanie tych działań, (art.3 ust. 6).

Prace restauratorskie to działania mające na celu wyeksponowanie wartości artystycznych i estetycznych zabytku, w tym, jeżeli istnieje taka potrzeba, uzupełnienie lub odtworzenie jego części, oraz dokumentowanie tych działań, (art.3 ust. 7).

Roboty budowlane to: roboty budowlane w rozumieniu przepisów Prawa budowlanego, podejmowane przy zabytku lub w otoczeniu zabytku, (art.3 ust. 8).

Badania konserwatorskie to: działania mające na celu rozpoznanie historii i funkcji zabytku, ustalenie użytych do jego wykonania materiałów i zastosowanych technologii, określenie stanu zachowania tego zabytku oraz opracowanie diagnozy, projektu i programu prac konserwatorskich, a jeżeli istnieje taka potrzeba, również programu prac restauratorskich, (art.3 ust. 9).

Badania architektoniczne to: działania ingerujące w substancję zabytku, mające na celu rozpoznanie i udokumentowanie pierwotnej formy obiektu budowlanego oraz ustalenie zakresu jego kolejnych przekształceń, (art. 3 ust. 10).

Badania archeologiczne to: działania mające na celu odkrycie, rozpoznanie, udokumentowanie i zabezpieczenie zabytku archeologicznego, (art. 3 ust. 11).

Historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny to: przestrzenne założenie miejskie lub wiejskie, zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym ulic lub sieci dróg, (art. 3 ust. 12).

Historyczny zespół budowlany to: powiązaną przestrzennie grupę budynków wyodrębnioną ze względu na formę architektoniczną, styl, zastosowane materiały, funkcję, czas powstania lub związek z wydarzeniami historycznymi, (art. 3 ust. 13).

Krajobraz kulturowy to przestrzeń historycznie ukształtowaną w wyniku działalności człowieka, zawierającą wytwory cywilizacji oraz elementy przyrodnicze, (art. 3 ust. 14).

Otoczenie to teren wokół lub przy zabytku wyznaczony w decyzji o wpisie tego terenu do rejestru zabytków, w celu ochrony wartości widokowych zabytku oraz jego ochrony przed szkodliwym oddziaływaniem czynników zewnętrznych, (art. 3 ust. 15).

Ochrona zabytków według art. 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami polega, w szczególności, na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

- 1) Zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie.
- 2) Zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków.
- 3) Udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków.
- 4) Przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę.
- 5) Kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków.
- 6) Uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega według art. 5 w/w ustawy, w szczególności, na zapewnieniu warunków:

- 1) Opracowania i dokumentowania zabytku.
- 2) Prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku.
- 3) Zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie.
- 4) Korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości.
- 5) Popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii kultury.

Ochronie i opiece, bez względu na stan zachowania według art. 6 w/w ustawy, podlegają:

- 1) Zabytki nieruchome będące, w szczególności:
 - a) krajobrazami kulturowymi,
 - b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
 - c) dziełami architektury i budownictwa,
 - d) dziełami budownictwa obronnego,
 - e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami, i innymi zakładami przemysłowymi,
 - f) cmentarzami,
 - g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
 - h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;
- 2) Zabytki ruchome będące, w szczególności:
 - a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
 - b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według

koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,

- c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
- d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
- e) materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art.5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997r. o bibliotekach (tekst jednolity Dz.U.2012.642 ze zm.),
- f) instrumentami muzycznymi,
- g) wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
- h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

3) Zabytki archeologiczne będące, w szczególności:

- a) pozostałościami terenowymi pradziejowego historycznego osadnictwa,
- b) cmentarzyskami,
- c) kurhanami,
- d) reliktnami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

Formami ochrony zabytków według art. 7 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami są:

- 1) wpis do rejestru zabytków;
- 2) uznanie za pomnik historii;
- 3) utworzenie parku kulturowego;
- 4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego.

Art. 16 ust. 1 w/w ustawy stwierdza, że Rada gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie uchwały, może utworzyć park kulturowy w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej.

Art. 17 w/w ustawy informuje, że na terenie parku kulturowego lub jego części mogą być ustanowione zakazy i ograniczenia dotyczące:

- 1.1) Prowadzenia robót budowlanych oraz działalności przemysłowej, rolniczej, hodowlanej, handlowej lub usługowej.
- 1.2) Zmiany sposobu korzystania z zabytków nieruchomych.
- 1.3) Umieszczania tablic, napisów, ogłoszeń reklamowych i innych znaków niezwiązanych z ochroną parku kulturowego, z wyjątkiem znaków drogowych i znaków związanych z ochroną porządku i bezpieczeństwa publicznego, z zastrzeżeniem art. 12 ust. 1.
- 1.4) Składowania lub magazynowania odpadów.
- 1.5) W razie ograniczenia sposobu korzystania z nieruchomości na skutek ustanowienia zakazów i ograniczeń, o których mowa w ust. 1, stosuje się odpowiednio przepisy art. 131-134 ustawy z dnia 27 kwietnia 2001 r. - Prawo ochrony środowiska (tekst jednolity Dz.U.2016.672 ze zm.)

Ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami zgodnie z art. 18 powołanej ustawy uwzględnia się przy sporządzaniu i aktualizacji koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju, strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. W koncepcji, strategiach, analizach, planach i studiach, o których mowa, w szczególności:

- 1.1) Uwzględnia się krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.
- 1.2) Określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu.
- 1.3) Ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami.

W studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego zgodnie z art. 19 w/w ustawy uwzględnia się, w szczególności ochronę:

- 1) Zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia.
- 2) Innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.
- 3) Parków kulturowych.

W przypadku gdy gmina posiada gminny program opieki nad zabytkami, ustalenia tego programu uwzględnia się w studium i planie.

W studium i planie, ustala się, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej

obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

Projekty i zmiany planu zagospodarowania przestrzennego województwa oraz miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego zgodnie z art. 20 w/w ustawy podlegają uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Ewidencja zabytków zgodnie z art. 21 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami jest podstawą dla sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy.

Zgodnie z art. 22 w/w ustawy Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomości z terenu gminy, objętych wojewódzką ewidencją zabytków.

Organami ochrony zabytków (art. 89) są:

- 1) Minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków.
- 2) Wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje wojewódzki konserwator zabytków.

Uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami znajdują się w wielu obowiązujących ustaw, w tym w:

- 1) Ustawie z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (tekst jednolity Dz.U.2016.778 ze zm.).
- 2) Ustawie z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane (t.j. Dz.U.2016.290 ze zm.).
- 3) Ustawie z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska (t.j. Dz.U.2016.672 ze zm.).
- 4) Ustawie z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (t.j. Dz.U.2015.1651 ze zm.).
- 5) Ustawie z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (t.j. Dz.U.2015.1774 ze zm.).
- 6) Ustawie z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (t.j. Dz.U.2012.406 ze zm.).
- 7) Ustawie z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (t.j. Dz.U.2016.239 ze zm.).

Zasady ochrony zabytków znajdujących się w muzeach i w bibliotekach zostały określone w:

- 1) Ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (t.j. Dz.U.2012.987 ze zm.).
- 2) Ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (t.j. Dz.U.2012.642 ze zm.).

Ochronę materiałów archiwalnych regulują przepisy:

- 1) Ustawy z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (t.j. Dz.U.2015.1446 ze zm.)

4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

4.1.1. Narodowa Strategia Rozwoju Kultury w latach 2004-2020

Misją Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004-2020 jest: zrównoważony rozwój kultury jako najwyższej wartości przenoszonej ponad pokoleniami, określającej całokształt historycznego i cywilizacyjnego dorobku Polski, wartości warunkującej tożsamość narodową i zapewniającej ciągłość tradycji i rozwój regionów. W 2005r. Ministerstwo Kultury wydłużyło horyzont czasowy dotychczas obowiązującej Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2007-2013 do roku 2020. W zaktualizowanym dokumencie pn. Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004-2020 określono:

Cel strategiczny/nadrzędny: Zrównoważenie rozwoju kultury w regionach oraz cele częściowe/uzupełniające:

- 1) Wzrost efektywności zarządzania sferą kultury.
- 2) Zmniejszenie dysproporcji regionalnych w rozwoju i dostępie do kultury.
- 3) Wzrost udziału kultury w PKB.

- 4) Zachowanie dziedzictwa kulturowego i aktywna ochrona zabytków.
- 5) Modernizacja i rozbudowa infrastruktury kultury.
- 6) Wzrost uczestnictwa w kulturze.
- 7) Rozwój szkół artystycznych i zwiększenie liczby godzin edukacji kulturalnej w programach szkolnych.
- 8) Efektywna promocja twórczości.
- 9) Promocja polskiej kultury za granicą.
- 10) Ochrona własności intelektualnej i walka z piractwem.
- 11) Wprowadzenie innowacyjnych rozwiązań w systemie organizacji działalności kulturalnej i w systemie upowszechniania kultury.
- 12) Rozwój przemysłów kultury (kinematografia, media, design, wydawnictwa, fonografia).

Cele cząstkowe realizowane będą w ramach pięciu obszarów priorytetowych, którym Odpowiadają szczegółowo opisane w NSRK – Narodowe Programy Kultury:

- a) Czytelnictwo i sektor książki – NPK Promocja czytelnictwa i rozwój sektora książki,
- b) Dziedzictwo kulturowe – NPK Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego,
- c) Instytucje artystyczne i promocja twórczości – NPK Rozwój instytucji artystycznych,
- d) Szkolnictwo artystyczne i promocja młodych twórców – NPK Wspierania debiutów i rozwoju szkół artystycznych,
- e) Sztuka współczesna – NPK Znaki Czasu.

Cele operacyjne NRSK na lata 2004-2020 określa 11 programów operacyjnych Ministra Kultury, które stanowią uszczegółowienie i rozszerzenie Narodowych Programów Kultury. Program opieki zgodny jest z zapisami Narodowej Strategii Rozwoju Kultury w latach 2004-2020.

4.1.2. Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2014-2017

Dokumentem strategicznym określającym politykę Państwa w obszarze ochrony zabytków jest przyjęty przez Radę Ministrów w dniu 24.06.2014 r. Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2014-2017.

Celem głównym Krajowego Programu jest: **Wzmocnienie roli dziedzictwa kulturowego i ochrony zabytków w rozwoju potencjału kulturowego i kreatywnego Polaków.** Cel ten odwołuje się wprost do Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego 2020, celu szczegółowego 4 - Rozwój i efektywne wykorzystanie potencjału kulturowego i kreatywnego. Wdrażanie Krajowego Programu Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami odbywa się w ramach trzech celów szczegółowych:

1) Wspieranie rozwiązań systemowych na rzecz ochrony zabytków w Polsce.
2) Wzmocnienie synergii i działania organów ochrony zabytków.
3) Tworzenie warunków do aktywnego uczestnictwa w kulturze, edukacji na rzecz dziedzictwa kulturowego oraz jego promocji i reinterpretacji, które realizowane są poprzez kierunki działań, a następnie zadania wpisane w szczegółowy harmonogram ich realizacji oraz plan finansowy. Jednocześnie ważne znaczenie mają nakreślone w tym dokumencie zagadnienia horyzontalne, które wskazują priorytety w obszarze ochrony zabytków:

- a) podniesienie sprawności i skuteczności działań organów ochrony zabytków, w tym jakości merytorycznej decyzji administracyjnych (szkolenia, standaryzacja działań, itp.) porządkowanie rejestru zabytków oraz stworzenie wiarygodnej metodologicznie diagnozy stanu zachowania zabytków nieruchomych,
- b) zwiększenie uspołecznienia ochrony zabytków i opieki nad zabytkami; budowanie przez organy ochrony zabytków partnerskich relacji z obywatelami, jak i propagowanie postaw współodpowiedzialności społecznej za zachowanie zabytków (współpraca z mediami, wykorzystywanie mediów elektronicznych, konkursy, itp.),
- c) wdrożenie procesów kształtowania postawy krajobrazowej wśród organów ochrony zabytków,
- d) zwiększenie zaangażowania samorządów, ze szczególnym uwzględnieniem gmin, w ochronę i opiekę nad zabytkami oraz wzmocnienie zaangażowania społecznego na rzecz ochrony zabytków, w tym propagowanie parków kulturowych (ich stanowienie jest władczą kompetencją rad gmin) jako skutecznej formy ochrony zabytków.

4.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu.

Strategia Rozwoju Województwa Świętokrzyskiego do roku 2020 przyjęta w dniu 26 października 2006r. uchwałą Nr XLII/508/06 przez Sejmik Województwa Świętokrzyskiego przyjęła misję: *„Podniesienie poziomu i jakości życia mieszkańców województwa świętokrzyskiego”* jako nadrzędną funkcję rozwoju regionu. Natomiast celem generalnym polityki samorządu jest wzrost atrakcyjności województwa jako podstawy zintegrowanego rozwoju w sferze społecznej, gospodarczej i przestrzennej. Jednym z przyjętych celów strategicznych warunkujących osiągnięcie celu generalnego jest: *ochrona i racjonalne wykorzystanie zasobów przyrody i dóbr kultury* w ramach przyjętego priorytetu 2 pn. *Ochrona i udostępnienie dziedzictwa kulturowego*, który określa poniżej

wymienione kierunki działań dążących do zachowania dziedzictwa kulturowego i aktywnej ochrony zabytków:

- 1) Modernizację i rozbudowę infrastruktury kultury,
- 2) Zwiększanie roli zabytków w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości,
- 3) Poprawę warunków funkcjonowania instytucji artystycznych,
- 4) Poprawę warunków funkcjonowania bibliotek w szczególności naukowych i akademickich oraz zwiększenie dostępności do nowoczesnych usług bibliotecznych, z wykorzystaniem technologii informatycznych,
- 5) Wprowadzenie innowacyjnych rozwiązań w systemie organizacji działalności kulturalnej i w systemie upowszechniania kultury,
- 6) Poprawę dostępności mieszkańców do oferty kulturalnej poprzez wspieranie instytucji poszerzających ofertę programową umożliwiającą aktywne uczestnictwo w życiu kulturalnym,
- 7) Tworzenie nowych miejsc pracy związanych z ochroną i udostępnianiem dziedzictwa kulturowego.

Według Strategii Rozwoju Województwo świętokrzyskie posiada bogate zasoby dziedzictwa kulturowego, wpływające na pozytywny wizerunek regionu i stanowiące podstawę oferty turystycznej regionu. Natomiast na terenie gminy brak jest odpowiedniego wyeksponowania i przedstawienia zasobów dziedzictwa kulturowego skierowanych do turystów, a jednym z podstawowych form uczestnictwa w kulturze jest czytelnictwo. Przedstawione kierunki działań w strategii są zbieżne z założeniami zadań na poziomie gminy.

Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Świętokrzyskiego został przyjęty 22.09.2014r. uchwałą Sejmiku Województwa Świętokrzyskiego Nr XLVII/833/14. Plan Zagospodarowania jest planem o charakterze regionalnym, stanowiącym pomost między planowaniem krajowym, a planowaniem miejscowym. Według Planu wiodącą zasadą regionalnej polityki przestrzennej winno być integrowanie działań gospodarczych, politycznych i społecznych, podejmowanych na różnych poziomach zarządzania, z utrzymaniem równowagi środowiska naturalnego, trwałości podstawowych procesów przyrodniczych oraz zachowaniem najcenniejszych wartości krajobrazu. Wśród nadrzędnych priorytetów zagospodarowania przestrzennego w dokumencie tym eksponuje się:

- 1) wymagania ładu przestrzennego, urbanistyki i architektury;
- 2) walory architektoniczne i krajobrazowe;
- 3) wymagania ochrony środowiska przyrodniczego, zdrowia oraz bezpieczeństwa ludzi i mienia, a także wymagania osób niepełnosprawnych;

- 4) wymagania ochrony dziedzictwa kulturowego i dóbr kultury;
- 5) walory ekonomiczne przestrzeni i prawo własności;
- 6) potrzeby obronności i bezpieczeństwa państwa.

Z uwagi na tematykę niniejszego opracowania, istotny dla niego jest przede wszystkim punkt dotyczący ochrony dziedzictwa kulturowego, zmierzającą do utrwalenia tożsamości kulturowej regionu oraz wkomponowania przestrzeni historycznej we współczesne procesy rozwojowe. Bogactwo zasobów dziedzictwa kulturowego regionu — zarówno formalnie uznanych za zabytki jak i pozostałych (w tym historycznych krajobrazów kulturowych, miejsc historycznych, itp.), daje szanse ich pełnego wykorzystania dla promocji turystycznej regionu, stanowi przy tym decydujący składnik tożsamości kulturowej mieszkańców, źródło lokalnej dumy, motyw do twórczej kontynuacji wartościowej tradycji w kształtowaniu przestrzeni i materiał długofalowych badań naukowych. Szczególnie dużą rolę odgrywają tu obszary i zespoły zabytkowe oraz obiekty unikatowe w skali europejskiej lub światowej, m.in. takie jak: rozległy obszar Staropolskiego Okręgu Przemysłowego nasycony w zabytkami przemysłu XVII–XIX w., a w nim obszar Doliny Rzeki Kamiennej. Pozostałości po dawnej świetności tego okręgu oraz pięknie architektonicznych budowli możemy obserwować na terenie gminy gdzie znajduje się zabytkowy przelew wodny czy budynek zarządu pudlingarni.

W Planie zagospodarowania przestrzennego dla województwa świętokrzyskiego określono istniejące zagrożenia dla zasobów dziedzictwa kulturowego. Do współczesnych zagrożeń zasobów dziedzictwa kulturowego należy zaliczyć:

- 1) rozwój osadnictwa i infrastruktury technicznej, w tym: postępujące rozproszenie zabudowy wiejskiej i podmiejskiej, sąsiedztwo obcych i agresywnych form nowych budowli, „drutowanie” krajobrazu, potencjalne niszczenie stanowisk archeologicznych w trakcie prac ziemnych i pełna destrukcja na obszarach zbiorników wodnych;
- 2) odkładanie w czasie remontów zabytkowych obiektów i założeń może powodować utratę walorów zabytkowych oraz wzrost kosztów prac remontowych, które niewspółmiernie rosną wraz z pogarszaniem się stanu zabytku;
- 3) opuszczone obiekty sakralne byłych gmin żydowskich, niszczące zbory i obiekty ariańskie i kalwińskie, zarastające cmentarze obcych wojsk, powodują wymazywanie materialnych śladów wielokulturowej historii regionu, będącej elementem jego tożsamości;
- 4) ograniczona możliwość adaptacji drewnianych obiektów zabytkowych wiejskiej i miejskiej zabudowy mieszkalnej lub gospodarczej na współczesne cele użytkowe, wysokie koszty

remontów – niewspółmierne do możliwości właścicieli, prowadzą te obiekty do ruiny i rozbiórki.

Wśród wojewódzkich dokumentów programowych podstawowe znaczenie posiada Program opieki nad zabytkami województwa świętokrzyskiego na lata 2013 – 2016 (POZ), przyjęty Uchwałą Nr XXIX/524/13 Sejmiku Woj. Świętokrzyskiego z dnia 25 marca 2013 r., który uaktywnia następujące kierunki działań priorytetowych:

- 1) zintegrowanie działań: jednostek samorządowych wszystkich szczebli, instytucji rządowych, kulturalnych, oświatowych i badawczych, organizacji pozarządowych oraz właścicieli prywatnych obiektów zabytkowych;
- 2) podjęcie działań hamujących degradację środowiska kulturowego oraz przywracających wartość obszarom i obiektom zabytkowym;
- 3) kształtowanie poczucia tożsamości kulturowej województwa oraz konieczności zachowania dziedzictwa wśród mieszkańców;
- 4) właściwe wykorzystanie środków zewnętrznych.

W Strategii Rozwoju Powiatu Starachowickiego na lata 2014-2020, jako jeden ze strategicznych celów został przyjęty rozszerzenie oferty kulturalnej powiatu w ramach którego znajduje się zadanie: ochrona i rozwój dziedzictwa naturalnego i kulturowego. Uzasadnieniem dla umieszczenia w programie tego celu jest to, że powiat jest dość bogaty w atrakcje turystyczne, znajduje się tu wiele zabytków, z których część pochodzi z XII wieku. Klasztor O.O Cystersów, liczne kościoły, zespoły dworskie, zapory wodne, zespoły zagrodne i wiele innych interesujących obiektów świadczą o dużym potencjale turystycznym regionu. Ważnymi elementami oferty powiatu jest Muzeum Przyrody i Techniki Ekomuzeum im. Jana Pazdura w Starachowicach oraz Starachowicka Kolej Wąskotorowa.

Cele i kierunki rozwoju powiatu są ściśle powiązane z możliwościami rozwoju jakie daje nam nasze dziedzictwo kulturowe. We wszystkich gminach powiatu znajdują się zabytki, które należałoby wyeksponować w celu rozwoju turystyki oraz ochrony przed zniszczeniem i zapomnieniem. Przyjęte przez powiat zadania szczególnie zadanie 3.5.3. Ochrona i rozwój dziedzictwa naturalnego i kulturowego są zbieżne z niniejszym programem. Program opieki nad zabytkami na poziomie gminy będzie nawiązywał do przyjętych celów i zadań na poziomie powiatu.

5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy (analiza dokumentów programowych gminy)

Strategia Rozwoju Gminy Brody przyjęta w 2014 roku przez Radę Gminy w Brodach pełni misję wszechstronnej poprawy sytuacji w gospodarce, życiu społecznym, stanie środowiska przyrodniczego i kulturowego. Wyraża wartości nadrzędne, jakimi należy kierować się w doborze celów strategicznych i wspomagania rozwoju społeczno-gospodarczego.

W ramach celów tworzących misję strategii rozwoju gminy Brody przyjęto takie wartości jak:

- 1) Poprawa stanu infrastruktury technicznej.
- 2) Zwiększona dostępność komunikacyjna.
- 3) Ożywienie gospodarcze i społeczne poprzez poprawę harmonii przestrzennej w gminie.
- 4) Kreowanie postaw przedsiębiorczych i aktywności zawodowej wśród mieszkańców.
- 5) Wzrost atrakcyjności inwestycyjnej gminy .
- 6) Zwiększony udział turystyki w gospodarce gminy .
- 7) Doskonalenie jakości usług świadczonych dla mieszkańców.
- 8) Zapewnienie wysokiego standardu życia lokalnej społeczności.
- 9) Poprawa atrakcyjności kulturalnej oraz wsparcie inicjatyw sportowych.

Misją Gminy Brody określoną w Strategii jest stworzenie mieszkańcom jak najlepszych warunków do życia i wszechstronnego rozwoju poprzez wykorzystanie walorów turystycznych i przyrodniczych, wspieranie lokalnych inicjatyw, w tym w szczególności w obszarze kultury i sportu.

Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Brody przyjęte 21 stycznia 2014r. uchwałą Nr XXXX/258/2014 Rady Gminy Brody za nadrzędny, zasadniczy cel rozwoju i przekształceń struktury Gminy Brody uznało wykreowanie gminy na znaczący ośrodek o funkcjach turystyczno – rekreacyjnych (w oparciu o szczególnej wartości walory przyrodniczo – krajobrazowe).

Osiągnięcie tego celu wiąże się również z odpowiednim wyeksponowaniem zabytków oraz zabezpieczeniem ich przed niszczeniem oraz przeprowadzeniem renowacji. Cele strategiczne gminy to:

- 1) zachowanie i ochronę walorów przyrodniczych i krajobrazowych gminy;
- 2) rozwój ruchu turystycznego;
- 3) tworzenie przyjaznej i atrakcyjnej przestrzeni dla obecnych i przyszłych mieszkańców gminy;
- 4) tworzenie korzystnych warunków dla lokalizacji różnych form działalności gospodarczej, związanej z produkcją przemysłową, szeroko rozumianymi usługami, a przede wszystkim

związanej z turystyczno – rekreacyjną gałęzią gospodarki.

Dla osiągnięcia w/w celów konieczna jest realizacja następujących celów operacyjnych:

- 1) utrzymanie i podkreślenie walorów przyrodniczych gminy – korytarzy rzeki Kamiennej i jej dopływów, terenów zalewu oraz zwartych kompleksów leśnych Nadleśnictw Starachowice i Ostrowiec Świętokrzyski;
- 2) tworzenie w rejonach - do tego predestynowanych – zwartych zespołów mieszkaniowo - turystycznych, zapewniających wysokie standardy zagospodarowania przestrzeni oraz wysokie nasycenie usługami z zakresu turystyki, rekreacji i sportu;
- 3) kształtowanie przestrzeni publicznych, w tym ukształtowanie funkcjonalnego centrum gminy;
- 4) udostępnienie najbardziej atrakcyjnych, pod względem przyrodniczym i krajobrazowym, rejonów gminy dla ruchu turystycznego - poprzez rozwój systemu ścieżek rowerowych i szlaków pieszych;
- 5) rozbudowa systemów infrastruktury technicznej, w tym dozbrojenie terenów już zainwestowanych;
- 6) usprawnienie gminnego systemu transportu i powiązanie go z układem zewnętrznym poprzez przebudowę istniejących i budowę projektowanych dróg krajowych oraz dróg łączących gminę z miastem Starachowice.

Wskazane w Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego zabytki stanowiły podstawę do utworzenia gminnej ewidencji zabytków. Niestety znaczna część wskazanych obiektów z uwagi na znaczny upływ czasu została wyburzona z uwagi na zły stan techniczny.

Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych dla gminy Brody zatwierdzony przez Starostę Starachowickiego oraz Świętokrzyskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w 2005 r. wskazuje spodziewane zagrożenia dla zabytków oraz sposoby ich ochrony. Z analizy zagrożenia zabytków nieruchomych wynika, że: dla jedenastu zabytków zagrożeniami są pożary i akty wandalizmu, dla dwóch zabytków w Krynkach dodatkowym zagrożeniem z uwagi na wyposażenie kościoła oraz otoczenia kościoła wraz z bramą gdzie mieści się dzwon z 1581 roku ze strony rabunków, dla jednego zabytku położenie w pobliżu strategicznego celu wojskowego jakim jest tama na rzece Kamiennej w Brodach. Prowadzenie gminnej ewidencji zabytków w formie kart adresowych przez wójta, wpisanie do rejestru zabytków decyzją konserwatora, oznakowanie zabytków obiektów znakiem „Konwencji Haskiej”, objęcie ochroną zabytków w planie zagospodarowania przestrzennego może prowadzić do ochrony zabytków.

Pokazane cele i zadania w/w dokumentach o znaczeniu strategicznym oraz wyznaczających kierunki polityki przestrzennej na poziomie gminy nawiązują bezpośrednio lub pośrednio do ochrony

dziedzictwa kulturowego.

5.2. Charakterystyka zasobów oraz analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy

Gmina Brody leży w północnej części województwa świętokrzyskiego w granicach powiatu starachowickiego. Od strony północnej graniczy z województwem mazowieckim. Gmina położona jest ok. 50 km na północny – wschód od Kielc i graniczy z 8 gminami. Gminę z zachodu na wschód przecina rzeka Kamienna wzdłuż której wiódł szlak handlowy oraz z którą wiąże się miejscowe osadnictwo. Pierwsze udokumentowane ślady pobytu ludzi nad Kamienną pochodzą sprzed 14 000 lat p.n.e. Pozostałością po dawnym osadnictwie na terenie gminy Brody są cenne zabytki m.in. kościół parafialny w Krynkach pw. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny z 1727 r., którego fundatorem był Mikołaj Zacharski dzierżawca Kuźnic Brodzkich. Świątynia ta posiada cenne zabytki również pochodzących z kościoła, który uprzednio stał w tym miejscu. Należy bowiem dodać, że już w XIV wieku w Krynkach był kościół drewniany, modrzewiowy który dotrwał do XVIII w. Według księdza Jana Dąbrowskiego wcześniejszy kościół był wzniesiony w 1353 r. przez pochodzącego z tych stron biskupa krakowskiego Bodzantę. Przy kościele znajduje się drewniana dzwonnica datowana na 1779r., niektóre elementy tego obiektu pochodzą z pierwotnego XIV wiecznego kościoła. Dzwony stanowią również zabytki. Jeden z napisem: *Domine secundum Artus nostros noli nos judicare* z 1581 r. Drugi z napisem: *Ad laudem Dei Omnipotentis et Beatae Mariae Virginis* z 1605 r. Na placu przykościelnym znajdują się chrzcielnice kamienne: pierwsza w typie gotyckim, druga fundacji ks. Mateusza Jaroszewicza z 1703 r., trzecia wczesnoklasycystyczna z 1793r. z herbem Jastrzębiec. W bezpośredniej bliskości kościoła znajduje się cmentarz grzebalny, funkcjonujący od 1815r. Na cmentarz prowadzi brama, w której wnęce umieszczona jest kamienna rzeźba Matki Boskiej Niepokalanie Poczętej, datowana na przełom XVII i XVIII w. W krajobrazie kulturowym gminy Brody a najczęściej przy skrzyżowaniu dróg znajdują się liczne kapliczki, krzyże oraz figury upamiętniające różne wydarzenia, m.in. kamienny krzyż w Brodach 1817 r. poświęcony pamięci pisarza Pawła Tanuddowskiego figura Św. Stanisława Biskupa w Krynkach z XVI w. czy figura Matki Boskiej z Dzieciątkiem Jezus z 1904r. Na terenie gminy występują zabytki sakralne oraz zabytki techniki. Liczne przebudowy i modyfikacje a przede wszystkim katastrofalne powodzie „kapryśnej” rzeki Kamiennej zatarły w sposób nieodwracalny pozostałości po zabytkach techniki z dawnych wieków. Należy podkreślić, że od XVIII wieku znajdowała się w Brodach Kuźnica, w latach 1784 – 1813 półwielki piec, 1825r wielki piec i dwie fryszerki, co wiązało się z działalnością ks. Stanisława

Staszica i jego planem „ciągłego zakładu fabryk żelaza” nad Kamienną. Cały ten układ uległ zniszczeniu w czasie powodzi w 1903 r. Pozostałościami po dawnej świetności tych obiektów jest jedynie „zabytkowy przelew wodny z 1840r.”, który został wkomponowany w czoło zapory wodnej oraz „dom zarządu podlingarni” z tego samego okresu. Brody należą do najstarszych w Polsce ośrodków przemysłowych. Według informacji zawartych w publikacji „Brody-Przeprawa przez wieki” udokumentowana w pisanych źródłach historia przemysłu w tej miejscowości rozpoczyna się 19 stycznia 1624 r., kiedy to Mikołaj Szyszkowski – bratanek biskupa krakowskiego odstąpił Mikołajowi Skarszewskiemu i jego żonie Annie z Biskupskich kuźnicę Bród w *kluczu* ilżeckim, jednakże inne źródła w sposób pośredni ukazują, że historię hutnictwa w Brodach należy datować o około 100 lat wcześniej. Przez teren gminy przebiega kolej wąskotorowa wybudowana po II wojnie światowej, która została uznana za zabytek w 1995 roku. Na terenie gminy znajduje się również miejscowość o nazwie Lubienia, która otrzymała akt lokacyjny oparty na prawie magdeburskim w 1363r. O znaczeniu Lubieni świadczy fakt, że w roku 1440 biskup krakowski Zbigniew Oleśnicki wydał przywilej lokacji miasta na prawie magdeburskim: W powoływanym wyżej opracowaniu: *”Brody –przeprawa przez wieki”* istnieje informacja, że lokację miał przeprowadzić szlachcic Piotr z Łaganowa zarządzający dobrami biskupa krakowskiego. Jako wynagrodzenie za utworzenie miasta miał otrzymać wójtostwo dziedziczne, oraz m.in., teren dawnego zamczyska. Śladów realizacji tej lokalizacji, w źródłach nie odnaleziono. Wymienione w dokumencie stare zamczysko zwane Grodziskiem świadczy o znacznie wcześniejszym zamieszkiwaniu tych terenów. Niestety na terenie jakim jest Gmina Brody posiadającym tak bogatą przeszłość zachowało się mała ilość zabytków -dziedzictwa kulturowego.

5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

5.3.1 Zabytki nieruchome

Ustawa o ochronie zabytków w art. 7 przyjmuje następujące formy i sposób ochrony zabytków: poprzez wpis do rejestru zabytków, uznanie za pomnik historii, utworzenie parku kulturowego oraz ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego. Gminy mają możliwość określenia zasad ochrony konserwatorskiej obiektów i obszarów zabytkowych w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego po uzgodnieniu projektu planu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków. Na terenie gminy zabytki zostały objęte ochroną poprzez wpis do rejestru zabytków. Do rejestru wpisuje się zabytek nieruchomy na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków z urzędu bądź na wniosek właściciela zabytku nieruchomego lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy.

Tab. 1 Obiekty zabytkowe nieruchome wpisane do rejestru zabytków przez Świętokrzyskiego Konserwatora Zabytków.

L.p	Miejscowość	Obiekt	Datowanie	Numer rejestru	Data wpisu do rejestru
1	Brody	Dom nr 233 (obecnie ul. Szkolna 5)	XIX-XX w.	A.803	15.12.2010r.
2	Brody	Pozostałości układu wodnego: 1. Tama 2. Przepust	1840 r.	A.801/1-2	15.12.2010r.
3	Brody	Dom zarządu dawnej walcowni i pudlingarni	1840r.	A.802	15.12.2010r.
4	Krynki	Zespół kościoła parafialnego:: 1. Kościół parafialny 2. Brama (drewniana z dwiema dzwonicami) 3. Otoczenie w granicach ogrodzenia(cmentarz przykościelny)	XV-XVIII w.	A.804/1-3	15.12.2010r.
5	Krynki	Kamienna Figura Matki Boskiej z Dzieciątkiem	1904 r.	B.178	28.10.2009r.
6	Lipie	Linia kolejki wąskotorowej	1950r.	A.827	15.12.2010r.

5.3.2 Zabytki archeologiczne

Tab. 2 Obiekty zabytkowe archeologiczne wpisane do rejestru zabytków z terenu Gminy Brody.

L.p	Gmina	Miejscowość	Nr stanowiska wg AZP	Funkcja obiektu	Kultura	Chronologia	Data wpisu
-----	-------	-------------	----------------------	-----------------	---------	-------------	------------

1	Brody	Rudnik	82 - 68	osada	trzciniecka	II okres epoki brązu	27.02.1997r.
---	-------	--------	---------	-------	-------------	----------------------	--------------

5.4. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków

Zgodnie z art. 21 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami podstawą do sporządzania programów opieki jest gminna ewidencja zabytków. Poniżej w zestawieniu statystycznym przedstawiono umieszczone w Gminnej Ewidencji Zabytków dziedzictwo kulturowe Gminy Brody.

Tab. 3 Obiekty nieruchome z terenu Gminy Brody umieszczone w Gminnej Ewidencji Zabytków.

L.p.	Miejscowość	Obiekt	Datowanie	Numer wpisu
1	Krynki	Kościół pw. Wniebowzięcia NMP w Krynkach	1727 r.	3/2009
2	Krynki	Brama drewniana oraz dwie dzwonnice	1779r.	4/2009r.
3	Brody	Pozostałości układu wodnego 1. Tama 2. Przepust	1840r.	6/2009
4	Brody	Dom zarządu dawnej walcowni i pudlingarni - 2 domy robotnicze: ul. Nadrzeczna 15 i 19 - staw na rzece Kamiennej, obecnie przekształcony w Zalew Brodzki	1840r.	7/2009
5	Brody	Zespół Domu, ul. Szkolna 5 - dom nr 233 (obecnie ul. Szkolna 5) - pozostałości ogrodzenia, mur., ok. 1910.	1910r.	8/2009
6	Lipie	Linia kolejki wąskotorowej	1950r.	9/2009

7	Krynki	Kapliczka Św. Jana Nepomucena (Krynki ul. Długa 59), murowana	II ćwiartka XIX wieku	13/2009
8	Lubienia	Kapliczka Św. Jana Nepomucena	I połowa XIX wieku	14/2009
9	Dziurów	Kapliczka Św. Jana Nepomucena w Dziurowie	2 ćw. XX wieku	15/2011
10	Styków	Budynek młyna motorowego, p. elektrycznego ul. Słoneczna 31	ok. 1920r.	16/2011
11	Brody	Dawny młyn wodny, p. elektryczny	Początek XX wieku	17/2011
12	Młynek	Budynek dawnego młyna wodnego, p. elektrycznego	1918r.	18/2011
13	Staw Kunowski	Budynek dawnego młyna motorowego, p. elektrycznego	1 poł. XX wieku	19/2011
14	Staw Kunowski	Dom w Stawie Kunowskim ul. Kolejowa 3, drewn.	I.30 XX w.	20/2011
15	Staw Kunowski	Zespół tartaku - komin suszarni - dom robotników, drewn.-mur.	I.20.XX w.	21/2011
16	Brody	Pozostałości murowanego ogrodzenia	Ok. 1920r.	22/2011
17	Krynki	Cmentarz parafialny Rzym-kat.	XV w.	23/2011

Tab. 4 Obiekty ruchome z terenu Gminy Brody umieszczone w Gminnej Ewidencji Zabytków.

L.p.	Miejscowość	Obiekt	Datowanie	Numer wpisu
------	-------------	--------	-----------	-------------

1	Krynki	Kamienna Chrzcielnica	1703 r.	1/2009
2	Krynki	Figura Św. Stanisława Biskupa	II połowa XVI wieku	2/2009
3	Krynki	Kamienna Figura Matki Boskiej z Dzieciątkiem	1904 r.	5/2009
4	Brody	Kapliczka –kamienny krzyż	1817r.	10/2009
5	Krynki	Figura Chrystusa Frasobliwego	I połowa XIX wieku	11/2009
6	Brody	Figura Chrystusa Frasobliwego	XVIII/XIX w	12/2009

5.5. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy

Jednym z cenniejszych zabytków naszej gminy wyróżniający się na tle innych w naszym regionie jest zespół kościoła parafialnego w miejscowości Krynki. Pochodzi z okresu od XV- XVIII wieku i został uznany za zabytek decyzją WKZ w Kielcach z dnia 04.10.1956r. a następnie 23.06.1967r. wpisany do rejestru zabytków woj. Kieleckiego. W skład zespołu kościoła parafialnego wchodzi kościół przedstawiony na fot. nr 1, brama drewniana z dwiema dzwonniami (fot. 2) oraz otoczenie w granicach ogrodzenia (cmentarz przykościelny).

Fot. 1 Kościół parafialny pw. Najświętszej Maryi Panny w Krynkach z 1727r.

Przedstawiony powyżej kościół wraz z otoczeniem może zostać udostępniony do zwiedzania po uprzednim przygotowaniu stosownych oznakowań oraz tablic informacyjnych, co może wpłynąć na rozwój turystyki i zwiększenie atrakcyjności gminy Brody.

Fot. 2 Brama drewniana z dwiema dzwonniami datowana na 1779 r.

Kolejnym cennym zabytkiem są pozostałości układu wodnego w skład którego wchodzi tama oraz przepust uznany za zabytek budownictwa przemysłowego oraz wpisany do rejestru zabytków

woj. Kieleckiego dnia 15.06.1967r. Zabytkowy przelew z uwagi na jego duże znaczenie znalazł się w herbie gminy Brody, co możemy zobaczyć poniżej na fot. nr 3.

Fot. 3 Zabytkowy przelew wodny z 1840r. oraz herb Gminy Brody.

6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy. Analiza szans i zagrożeń.

Zabytkowe budynki są w złym stanie technicznym, wymagającym oprócz prac remontowych, także i prac rewaloryzacyjnych. Przez wiele lat nie prowadzono w nich systematycznie remontów, brakowało funduszy na dostosowanie ich do standardów współczesnych. Najczęstszą przyczyną niszczenia obiektów zabytkowych jest obecnie brak użytkownika lub źle dobrana funkcja, która powoduje konieczność przebudowy elewacji czy też całego budynku. Kolejnym zagrożeniem dla budynków zabytkowych jest zastępowanie remontów bieżących i konserwacji - docieplaniem i wymianą stolarki okiennej i drzwiowej, niedostosowanej materiałem, formą, proporcjami i podziałami do historycznej.

Natomiast dobrze utrzymany jest zespół kościoła parafialnego w Krynkach, który wymaga systematycznych prac konserwacyjnych.

Analiza SWOT

Mocne strony (+)

- atrakcyjne położenie gminy pod względem krajobrazowym i komunikacyjnym, dogodne

połączenie Ostrowiec-Starachowice,

- znaczne rozpoznanie zasobów dziedzictwa kulturowego z terenu gminy Brody,
- cenne obiekty zabytkowe,
- cały teren gminy znajduje się w granicach obszaru chronionego krajobrazu,
- duża ilość szlaków pieszych i rowerowych,
- duża ilość tablic informacyjnych o atrakcjach turystycznych i historii gminy;

Słabe strony (-):

- brak aktualnych planów zagospodarowania przestrzennego dla terenu całej gminy,
- niewystarczająca świadomość społeczna o konieczności należytego dbania o zabytki,
- mała promocja zasobów dziedzictwa kulturowego gminy jako towaru turystycznego,
- mała ilość usług turystycznych w pobliżu zabytków,
- zabytki nie tworzą dobrego produktu turystycznego,

SZANSE:

- rozwój turystyki i agroturystyki,
- poszerzenie tras turystycznych i szlaków o miejsca i obiekty zabytkowe,
- rozbudowa baz turystycznych z wykorzystaniem obiektów i obszarów o wartościach historycznych i kulturowych,
- uwzględnienie potrzeb ochrony w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy,
- koordynacja działań konserwatorskich z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków;
- utworzenie przewodnika po gminnych obiektach zabytkowych wraz z jego promocją w Internecie;
- możliwość wykorzystania obiektów do wydarzeń kulturalnych i społecznych;
- rosnąca pozycja dziedzictwa kulturowego w świadomości społeczeństwa.

ZAGROŻENIA:

- samowolne działania na zabytkach bez uzgodnień konserwatorskich,
- brak gotowych projektów budynków mieszkalnych i gospodarczych nawiązujących

- do miejscowej tradycji, które można by było wykorzystać przy realizacji kolejnych inwestycji,
- brak nakładów z budżetów samorządowych na odnowę obszarów i obiektów zabytkowych,
 - brak wypracowanych działań na rzecz dofinansowania prac remontowych, konserwatorskich czy renowacyjnych przy zabytkach,
 - dewastacja niektórych obiektów znajdujących się na szlakach turystycznych (dotyczy zwłaszcza obiektów otwartych);
 - klęski żywiołowe którą mogą negatywnie wpłynąć na stan obiektów zabytkowych;

7. Założenia programowe

Przeprowadzona analiza zabytków znajdujących się na terenie gminy Brody, a także zagrożeń związanych m.in. ze zniszczeniem lub pogorszeniem stanu zabytków znajdujących się w gminnej ewidencji doprowadziło do sformułowania poniższych założeń programowych.

Tab. 5 Przyjęte kierunki działań oraz zadania Priorytetu I na lata 2016 - 2019

PRIORYTET I OCHRONA ZASOBÓW DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY BRODY	
Kierunki działań	Zadania
Ochrona krajobrazu kulturowego i środowiska naturalnego.	Opracowywanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, szczególnie obszarów o dużym nasyceniu obiektami zabytkowymi (w tym weryfikacja obowiązujących w zakresie aktualizacji zagadnień związanych z ochroną zabytków) oraz obszarów wskazanych do ochrony w studium uwarunkowań i zagospodarowania przestrzennego gminy.
	Walka z samowolami budowlanymi
	Ochrona panoram oraz przedpoli widokowych wsi o wartościach kulturowych
Wyeksponowanie poszczególnych zabytków	Umieszczenie tablic informacyjnych przy zabytkach oraz przy drogach na terenie gminy Brody
Promowanie wzorców regionalnej architektury i budownictwa.	Promocja architektury

	„zastanej” regionalnej poprzez media oraz stronę internetową Urzędu Gminy Brody.
	Zachęcanie do budowy nawiązującej do kanonu regionalnego, aby nasza architektura była jedną z wizytówek regionu i częścią jego kultury dopasowaną do krajobrazu będącego częścią większego ekosystemu.
	Promocja wypoczynku w gospodarstwach agroturystycznych
Wspieranie rozwoju agroturystyki	Tworzenie warunków do organizacji nowych gospodarstw agroturystycznych.

Tab. 6 Przyjęte kierunki działań oraz zadania Priorytetu II na lata 2016 - 2019

PRIORYTET II REWALORYZACJA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO JAKO ELEMENT ROZWOJU SPOŁECZNO – GOSPODARCZEGO GMINY	
Kierunki działań	Zadania
Zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania	Prowadzenie prac remontowo-konserwatorskich przy obiektach zabytkowych stanowiących własność gminy (w ramach opracowanego planu remontów)
	Opracowanie długofalowego, uwzględniającego kompleksowość działań planu remontów obiektów zabytkowych znajdujących się w zasobach komunalnych
	Podejmowanie starań o uzyskanie środków zewnętrznych na rewaloryzację zabytków będących własnością

	gminy
	Dofinansowanie prac rewaloryzacyjnych przy obiektach niebędących własnością gminy w postaci stosownej uchwały dotyczącej dotacji na prace remontowo konserwatorskie przy zabytkach ruchomych i nieruchomych
Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków na potrzeby społeczne, turystyczne i edukacyjne	Określenie zasad i konsekwentne ich wdrażanie w zakresie umieszczania szyldów i reklam na obiektach zabytkowych
	Prowadzenie bieżących prac porządkowych przy zabytkowych zespołach zieleni: gminnych parkach, cmentarzach, obszarach cmentarzy, itp.
	Iluminacja najcenniejszych zabytków gminy
Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.	Współpraca z urzędami pracy w zakresie prowadzenia bieżących prac pielęgnacyjnych porządkowych i zabezpieczających na terenach objętych ochroną
	Szkolenie osób bezrobotnych w rzemiosłach związanych z tradycyjną sztuką budowlaną
	Wspieranie utrzymywania na rynku pracy zanikających rzemiosł i zawodów (np. poprzez realizację Hallandzkiego Modelu Konserwacji Zabytków, w myśl zasady „ratować zabytki, ratować prace, ratować rzemiosło”)
	Wspieranie rozwoju gospodarstw agroturystycznych w zabytkowych obiektach budownictwa drewnianego

	oferujących wypoczynek i rozrywkę (regionalne potrawy, zwyczaje itp.) oparte na miejscowych tradycjach
	Wspieranie rozwoju muzeów regionalnych, skansenów, izb pamięci itp.

Tab. 7 Przyjęte kierunki działań oraz zadania Priorytetu III na lata 2016 - 2019

PRIORYTET III OCHRONA PROMOCJA I EDUKACJA – „ZABYTKI GMINY BRODY”	
Kierunki działań	Zadania
Szeroki dostęp do informacji o dziedzictwie kulturowym gminy	Udostępnienie informacji o zabytkach gminy na stronie internetowej gminy
	Utworzenie gminnego systemu informacji i promocji (bazy danych) środowiska kulturowego
	Opracowanie mapy zabytków gminy, jako atrakcyjnej graficznie formy promocji ułatwiającej dotarcie do wszystkich elementów dziedzictwa kulturowego
Upowszechnianie wiedzy na temat dziedzictwa kulturowego, jego stanu zachowania i potrzeb związanych z jego ochroną.	Udostępnianie informacji za pośrednictwem strony internetowej
	Wydawanie i rozpowszechnianie ulotek informacyjnych
	Umieszczanie w lokalnej prasie informacji na temat zabytków
Promocja regionalnego dziedzictwa kulturowego służąca kreacji produktów	Opracowanie szlaków turystycznych (np. pieszych, rowerowych, konnych, samochodowych, wodnych) wykorzystujących walory dziedzictwa kulturowego
	Utworzenie i modernizacja

	elementów infrastruktury służących funkcjonowaniu i rozwojowi turystyki kulturowej
	Wprowadzenie zintegrowanego systemu informacji wizualnej (m.in. za pomocą tablic informacyjnych) obejmującego zasoby i wartości dziedzictwa kulturowego gminy

8. Instrumentarium realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami

Zakłada się, że zadania określone w gminnym programie opieki nad zabytkami będą wykonywane za pomocą następujących instrumentów:

- a) instrumentów prawnych – wynikających z przepisów ustawowych (np. uchwalanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, budowa parków kulturowych, wnioskowanie o wpis do rejestru zabytków obiektów będących własnością gminy, wykonywanie decyzji administracyjnych, np. wojewódzkiego konserwatora zabytków);
- b) instrumentów finansowych (m.in. finansowanie prac konserwatorskich i remontowych przy obiektach zabytkowych będących własnością gminy, korzystanie z programów uwzględniających finansowanie z funduszy europejskich oraz dotacje, subwencje, dofinansowania, nagrody, zachęty finansowe dla właścicieli i posiadaczy obiektów zabytkowych);
- c) instrumentów koordynacji (m.in. poprzez realizację projektów i programów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego zapisanych w wojewódzkich, powiatowych i gminnych strategiach, planach rozwoju lokalnego itp., współpraca z ośrodkami naukowymi i akademickimi, współpraca z organizacjami wyznaniowymi w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami);
- d) instrumentów społecznych (m.in. poprzez działania edukacyjne promocyjne, współdziałanie z organizacjami społecznymi, działania prowadzące do tworzenia miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami);
- e) instrumentów kontrolnych (m.in. aktualizacja gminnej ewidencji zabytków, monitoring stanu zagospodarowania przestrzennego oraz stanu zachowania dziedzictwa kulturowego).

9. Zasady oceny realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami

W ramach priorytetu I: Ochrona zasobów dziedzictwa gminy Brody

- a) Poziom (w %) objęcia terenu gminy wykonanymi miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego;
- b) Ilość (szt.) umieszczonych tablic informacyjnych;
- c) Ilość (szt.) powstałych nowych gospodarstw agroturystycznych;
- d) Liczba wniosków o wpis do rejestru zabytków obszarów, obiektów i zespołów zabytkowych;
- e) Liczba wniosków o uznanie obiektów i obszarów za pomniki historii

W ramach priorytetu II: Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako element rozwoju społeczno-gospodarczego gminy

- a) Poziom (w %) wydatków budżetu gminy na ochronę i opiekę nad zabytkami;
- b) Wartość finansowa zrealizowanych kompleksowych programów rewaloryzacji i rewitalizacji oraz liczba (bądź inne mierniki) obiektów poddanych rewaloryzacji w ramach tych programów;
- c) Wartość finansowa wykonanych prac remontowo-konserwatorskich przy zabytkach oraz liczba obiektów poddanych w/w pracom;
- d) Zakres współpracy z organizacjami pozarządowymi.

W ramach priorytetu III: Promocja i edukacja – „Zabytki Gminy Brody

- a) Liczba zrealizowanych konkursów, wystaw, działań edukacyjnych na terenie gminy;
- b) Liczba utworzonych szlaków turystycznych, tras rowerowych, konnych, wodnych;
- c) Liczba opracowanych, wydanych wydawnictw (w tym folderów promocyjnych; przewodników);
- d) Liczba utworzonych, zmodernizowanych elementów infrastruktury służących funkcjonowaniu i rozwojowi turystyki kulturowej;
- e) Ilość umieszczanych artykułów m.in. w lokalnej prasie.

10. Źródła finansowania gminnego programu opieki nad zabytkami

W celu właściwej i skutecznej ochrony zasobów kulturowych wykorzystane zostaną środki możliwe do zabezpieczenia z budżetu gminy na ten cel, jak również w miarę możliwości prowadzone będą programy czerpiące z budżetów innych publicznych źródeł, tj.: Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji oraz samorządu województwa świętokrzyskiego.

W związku z ciągłą aktualizacją i zmianą możliwości pozyskania środków finansowych na zadania związane m.in. z ochroną zabytków zasadnym jest odesłanie do stron internetowych poświęconym funduszom. Informacje o zasadach i kryteriach dotyczących możliwości pozyskiwania środków finansowych na zadania związane z ochroną i opieką nad zabytkami znajdują się na podanych poniżej stronach internetowych (stan na 2016r).

- Informacje dotyczące programu operacyjnego Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego „Dziedzictwo kulturowe, priorytet 1 Ochrona Zabytków” – www.mkidn.gov.pl
- Informacje dotyczące programu operacyjnego Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego „Dziedzictwo kulturowe, priorytet 3 - Kultura ludowa i tradycyjna” – www.mkidn.gov.pl
- Informacje dotyczące programu operacyjnego Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego „Dziedzictwo kulturowe, priorytet – 5 Ochrona zabytków archeologicznych” – www.mkidn.gov.pl
- Informacje dotyczące programu Razem Bezpieczniej, związanego z dofinansowaniem przez Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji zadań z zakresu poprawy bezpieczeństwa i zabezpieczenia obiektów zabytkowych - www.mswia.gov.pl
- Informacje dotyczące możliwości pozyskania środków finansowych m.in. na ochronę zabytków, dot.: Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko (Działanie: 8.1 Ochrona dziedzictwa kulturowego i rozwój zasobów kultury), Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Świętokrzyskiego (Działanie 4.4 Zachowanie dziedzictwa kulturowego i naturalnego), dostępne są na stronie: <http://www.funduszeuropejskie.gov.pl>

Bibliografia

1. Narodowa Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004-2020
2. Gminny Program Opieki nad Zabytkami – Poradnik metodyczny, Warszawa 2008.
3. Program opieki nad zabytkami województwa świętokrzyskiego na lata 2013 – 2016.

4. Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2014-2017
5. Strategia Rozwoju Województwa Świętokrzyskiego do roku 2020.
6. Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Świętokrzyskiego, Kielce wrzesień 2014
7. Program Rozwoju Lokalnego dla Powiatu Starachowickiego.
8. Strategia Rozwoju Gminy Brody na lata 2014- 2020
9. Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Brody.
10. Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych dla gminy Brody.